

محمد باقر قزوینی

سرشناسه: تحریری، محمدباقر، ۱۳۳۴ -
 عنوان و نام پدیدآور: بندگی حقیقی و حقیقت علم: شرح حدیث عنوان بصری
 مشخصات نشر: قم: موسسه فرهنگی هنری طریق معرفت ثقلین، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری: ۴۲۷ ص.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۱۵۱-۱-۰
 وضعیت فهرست نویسی: فیپای مختصر
 یادداشت: فهرستنویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است
 یادداشت: چاپ پنجم
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۳۴۵۹۵

بندگی حقیقی و حقیقت علم

شرح حدیث عنوان بصری

مؤلف: محمدباقر تحریری
 به سفارش: مؤسسه لاهوتیان آفاق
 حروفچین و صفحه آرایی: سمانه کیانی بیدگلی
 طراح گرافیک: محمدحسن همدانیان
 ناشر: مؤسسه فرهنگی هنری طریق معرفت ثقلین
 نوبت چاپ: یازدهم
 چاپ: پنجم (اول نشر)
 شمارگان: ۴۰۰۰
 قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۱۵۱-۱-۰
 لیتوگرافی، چاپ، نقش، کوثر

مواکز پخش:

قم- صفائیه- کوی ۲۷- پلاک ۱۶- معاونت تهذیب حوزه‌های علمیه
 فروشگاه مجازی ۲۴: www.FM24.ir / ۰۹۱۹۰۶۵۸۰۵۰
 تهران- خیابان انقلاب- خیابان ۱۲ فروردین- خیابان ژاندارمری- پلاک ۱۴۰

فهرست مطالب

مقدمه	۱۱	لزوم توسل در رسیدن به کمالات.....	۵۷
■ متن و ترجمه شرح حدیث عنوان بصری		■ سوره ی اولی ولایت در سلوک.....	۵۹
■ بخش اول: مقدمات سیر الی الله		جلوه ی دوم ولایت در سلوک.....	۶۰
زمینه ها و شرایط تربیت معنوی	۲۵	جلوه ی سوم ولایت در سلوک.....	۶۱
یقظه و بهره مندی از نفحات الهی.....	۲۶	اقسام توسل.....	۶۲
ایجاد آمادگی برای دریافت معارف	۲۹	۱. توسل ظاهری.....	۶۲
معرفت صحیح هدف و راه رسیدن به آن.....	۳۲	۲. توسل عملی.....	۶۵
بهره مندی از برخورد اولیای الهی با انسان.....	۳۶	۳. توسل باطنی.....	۶۵
استقامت در طریق تکامل	۳۸	همراهی با استاد و دلایل.....	۶۶
لزوم تدبیر در امور.....	۴۰	۱. رجوع به متخصصان در هر علم و فن.....	۶۸
قطع علایق و وابستگی ها	۴۱	۲. مصون ماندن از خطرهای طریق.....	۶۸
استفاده ی مثبت از ناکامی ها و گرفتاری ها.....	۴۵	۳. بهره مندی از دستورالعمل های مناسب	۷۰
تدبیر در وقایع عالم	۴۹	۴. کنترل افراط و تفریط های سالک.....	۷۰
عزم و توکل در راه کمال.....	۵۲	۵. امیدبخشی به سالک	۷۱
افراط و تفریط در توکل و مجاهده	۵۳	۶. درمان بیماری های روحی.....	۷۲
توکل در سیره ی اولیای الهی	۵۵	شکرگزاری از مقام استاد	۷۴

■ بخش دوم: بهترین مقدمه سیرالی الله

- جایگاه علم در رسیدن به هدف مطلوب ۷۹
- فصل اول ۸۲
- علم و اقسام آن در قرآن و سنت ۸۲
۱. علم حضوری ۸۲
۲. علم حصولی ۸۳
- تفاوت علم حضوری با علم حصولی ۸۳
- جایگاه علم در اسلام ۸۶
- رابطه ی علم حقیقی و علوم ظاهری ۸۸
- فصل دوم ۸۹
- عوامل مؤثر در رشد علمی ۸۹
۱. کارآمد نمودن دانش ها ۸۹
۲. طلب فهم از خداوند ۹۳
- علایم فقیه (صاحب بصیرت در دین) ۹۵
۳. یاد دادن به دیگران ۹۱
- فصل سوم ۹۱
- اوصاف عالمان حقیقی ۹۸
۱. تواضع و فروتنی ۹۸
۲. دوری از حسد ۱۰۱
۳. فهمیدن ۱۰۳
۴. راستگویی ۱۰۳
۵. تفحص و تحقیق ۱۰۵
۶. اخلاص در تحصیل علم ۱۰۹
۷. اهتمام در شناخت اشیاء ۱۱۰
۸. مهربانی به دیگران ۱۱۱
۹. زیارت علما ۱۱۳
۱۰. سلامت و ورع داشتن ۱۱۴
۱۱. رسیدن به نجات و عافیت ۱۱۶
۱۲. وفای به تعهد ۱۱۷
۱۳. داشتن سخن نرم ۱۱۹
۱۴. داشتن حالت خشنودی ۱۲۰
۱۵. مدارا با مردم ۱۲۳
۱۶. گفتگوی با عالمان ۱۲۵
۱۷. ادب داشتن ۱۲۷
- ۱-۱۷) ابعاد ادب ۱۳۰
- ۱-۱-۱۷) ادب در برابر خداوند متعال ۱۳۰
- ۱-۲-۱۷) ادب در برابر پیامبر ۱۳۲
- ۱-۳-۱۷) ادب در برابر ائمه -علیهم السلام- ۱۳۳
- ۱-۴-۱۷) ادب در برابر علما ۱۳۴
- ۱-۵-۱۷) ادب با مردم و خانواده ۱۳۵
- ۲-۱۷) انواع ادب ۱۳۵
- ۱-۲-۱۷) آداب فردی ۱۳۵
- ۲-۲-۱۷) آداب اجتماعی ۱۳۶
۱۸. دوری از گناهان ۱۳۶
۱۹. انجام کار خوب ۱۳۸
- دشمنی نکردن، (مباحثه و مناظره کردن) ۱۴۱
۲۰. پیدایش هدایت ۱۴۳
۲۲. محبت خیران ۱۴۴
- فصل چهارم ۱۴۶
- آفات علم ۱۴۶
۱. زوال علم ۱۴۶
۲. هواپرستی ۱۴۸
- ۱-۲) ابعاد هواپرستی ۱۴۸
- ۱-۱-۲) گناه و معصیت ۱۴۸
- ۱-۲-۲) شکم بارگی ۱۴۹
- ۱-۳-۲) ریاست طلبی ۱۴۹
- ۱-۴-۲) تکبر ۱۵۱
- ۱-۵-۲) حسد ۱۵۲

شرایط تأثیر انفاق.....	۱۵۳	۶-۲) فریفتگی علمی.....	۱۵۳
۱. ایمان و اخلاص.....	۱۹۴	۳. دنیا زدگی و ابعاد آن.....	۱۵۴
۲. انفاق از راه حلال و در راه حلال.....	۱۹۵	۱-۳) پیروی از حاکمان ظلم.....	۱۵۵
۳. انفاق آن چه محبوب است.....	۱۹۶	۲-۳) حرص.....	۱۵۶
۴. تعادل در انفاق.....	۱۹۷	۳-۳) ریا.....	۱۵۶
آثار انفاق و صدقه.....	۱۹۸		
۱. جایگزینی برای او.....	۱۹۸	■ بخش سوم: هدف اصلی آفرینش و ابعاد آن	
۲. ادای دین و برکت اموال.....	۱۹۹	فصل اول.....	۱۶۲
۳. دفع بلاها.....	۲۰۰	عبودیت حق تعالی.....	۱۶۲
۴. تأثیر در قیامت.....	۲۰۰	تعریف و اقسام عبودیت.....	۱۶۳
برترین انفاق و صدقه.....	۲۰۱	۱. بندگی تکوینی.....	۱۶۳
دومین جلوه‌ی بندگی تحول در تدبیر انسان ...	۲۰۲	۲. بندگی اختیاری.....	۱۶۴
گستره‌ی تدبیر الهی.....	۲۰۴	رابطه‌ی عبادت و عبودیت.....	۱۶۵
کیفیت تدبیر در انسان.....	۲۰۵	مراتب بندگی.....	۱۶۶
کات تدبیر.....	۲۰۸	۱. بندگی ظاهری.....	۱۶۷
۱. بی توجهی به عوامل مؤثر در تدبیر.....	۲۰۸	۲. بندگی حقیقی.....	۱۶۷
۲. خالص داری، به جای واقع گرایی.....	۲۱۰	روش‌های رسیدن به بندگی حقیقی.....	۱۷۳
۳. بینش شرك الود در تدبیر.....	۲۱۰	امتیاز روش‌های رسیدن به بندگی حقیقی.....	۱۷۴
مراتب تدبیر انسان.....	۲۱۳	فصل دوم.....	۱۷۸
۱. تدبیر شرك الود.....	۲۱۳	نشانه‌های بندگی حقیقی جلوه‌های عبودیت ..	۱۷۸
۱-۱) تدبیر، بدون توجه به دست‌های الهی.....	۲۱۳	اولین جلوه‌ی بندگی تحول در بینش انسان ...	۱۷۸
۱-۲) تدبیر با غفلت از تأثیر خداوند در امور.....	۲۱۳	۱. مالکیت اعتباری.....	۱۷۹
۲. تدبیر با توجه به اعتقاد توحیدی.....	۲۱۴	۲. مالکیت حقیقی.....	۱۷۹
۳. تدبیر در پرتو شهود توحید افعالی.....	۲۱۵	۱-۲) مالکیت حقیقی غیر استقلالی.....	۱۷۹
۴. تدبیر، همراه با شهود توحید اسماء و صفاتی.....	۲۱۷	۲-۲) مالکیت حقیقی استقلالی.....	۱۸۰
رابطه تدبیر با مصیبت‌ها.....	۲۱۹	نشانه‌ی مملوك خدا بودن انسان.....	۱۸۵
۱. مصیبت‌هایی که نتیجه اعمال انسان است ...	۲۱۹	گستره‌ی انفاق.....	۱۸۷
۲. مصیبت‌هایی که سنت الهی در جهان است.....	۲۲۰	مراتب انفاق.....	۱۸۹
سومین جلوه‌ی بندگی تحول در رفتار انسان.....	۲۲۳	فضایل انفاق.....	۱۹۲

آثار ویژه‌ی اهتمام به طاعت ۲۲۵

دوری از مراء و مباهات ۲۲۶

گستره و دامنه‌ی جدال ۲۲۸

نکوهش فخر فروشی به دیگران ۲۳۱

راه درمان مراء و مباهات ۲۳۲

■ بخش چهارم: آثار تحقّق ابعاد عبودیت

حصول تقوا و اِتِّب آن ودوری از موانع راه کمال ۲۳۷

فصل اوّل ۲۳۹

دوری از تعلقات دنیا ۲۳۹

ویژگی های دنیا ۲۳۹

۱. آخرین آفرینش خداوند ۲۳۹

۲. تعقّن و تاریکی ۲۴۰

۳. زوال پذیری ۲۴۱

۴. جذابیّت و دل فریبی ۲۴۳

دنیا، در منظر اولیای الهی ۲۴۴

فصل دوم: دوری از شیطان ۴۸

اوصاف شیطان ۲۴۸

محدوده‌ی فعالیت شیطان ۲۵۱

۱. وسوسه و ابعاد آن ۲۵۲

۱-۱) وسوسه در امور اعتقادی ۲۵۴

۱-۲) وسوسه در امور عملی ۲۵۴

۱-۳) وسوسه در امور اخلاقی ۲۵۵

۲. تسویل ۲۵۶

۳. اغوا ۲۵۷

اولیای شیطان ۲۵۸

همنشینان شیطان ۲۵۹

جہات نفوذ شیطان ۲۶۰

افراد در برابر اغوای ابلیس ۲۶۲

راه‌های رهایی از شر شیطان ۲۶۵

۱. رهایی گمراهان از شر شیطان ۲۶۵

۲. رهایی مؤمنان از شر شیطان ۲۶۵

۳. رهایی مخلصین از شر شیطان ۲۶۶

۱-۳) یاد خدا ۲۶۶

۲-۳) یاد آخرت ۲۶۹

فصل سوم ۲۷۱

تأثیر نپذیرفتن از ارزشیابی مردم در طریق حق ۲۷۱

امور ضروری در تحقّق راه حق ۲۷۲

۱. شناسایی حق و باطل ۲۷۲

۲. همراهی با پاکان ۲۷۴

۳. دوری از غافلان و انواع آن ۲۷۶

۱-۳) دوری ظاهری ۲۷۶

۲-۳) دوری قلبی از اهل غفلت ۲۷۸

۱. منفعل نشدن از اجتماع ۲۷۹

فصل چهارم ۲۸۱

اروم و بریت معنوی نفس ۲۸۱

توجه و اِتِّب به صحیح به دنیا ۲۸۳

معالجه‌ی دنیا داری ۲۸۶

۱. یاد مرگ ۲۸۶

۲. تواضع در اوج و پای ۲۸۷

۳. توجه به ضعف‌ها و رگاستی‌ها ۲۸۷

۱-۳) توجه به حالات بی‌رغبتان به دنیا ۲۸۸

۲-۳) دوری از برتری جویی ۲۸۹

۳-۳) حالت بی‌نیازی از مردم ۲۹۱

۴. رعایت اخلاق اسلامی در برخورد با مردم ۲۹۳

۵. پرهیز از حالت دستور دادن ۲۹۴

استفاده از فرصت‌ها ۲۹۶

فصل پنجم: حصول حالت تقوا ۲۹۹

۳. شستن دست قبل و پس از غذا..... ۳۲۱	۲۹۹..... تقوا و مراتب آن
۴. خوردن نمک در اول و آخر غذا..... ۳۲۱	۲۹۹..... ۱. تقوای عملی
۵. نخوردن غذای داغ و سرد..... ۳۲۲	۳۰۰..... ۲. تقوای قلبی
۶. خوردن آن چه از سفره می افتد..... ۳۲۲	۳۰۰..... ۳. تقوای معرفتی
۷. کراهت دمیدن در غذا و نوشیدنی..... ۳۲۲	۳۰۱..... نقش توفیق الهی در سیر و سلوک
۸. نخوردن غذای بازار..... ۳۲۲	۳۰۲..... ۱. علایم توفیق
۹. خلل کردن پس از غذا..... ۳۲۳	۳۰۲..... ۲. موافقت با عقل
۱۰. مسواک زدن..... ۳۲۳	۳۰۳..... ۱. نتیجه بخشیدن و انجام رسیدن عمل
فصل دوم..... ۳۲۵	۳۰۳..... ۲. بدون آفت بودن عمل
توجه به برنامه‌ی اخلاقی (حلم و بردباری)..... ۳۲۵	۳۰۳..... ۳. لذت معنوی
عوامل ایجاد حلم..... ۳۲۸	۳۰۴..... ۴. عوامل ایجاد توفیق
۱. اظهار شکیبایی..... ۳۲۸	۳۰۴..... ۱. دعا
۲. وقار و متانت..... ۳۲۸	۳۰۴..... ۲. همت و اراده
۳. علم و آگاهی..... ۳۲۹	۳۰۶..... ۳. تلاش و کوشش
۴. حلم و بردباری..... ۳۲۹	۳۰۶..... ■ بخش پنجم: دستورالعمل‌های ویژه تربیتی
۱. منزلت اجتماعی..... ۳۲۹	۳۰۶..... امام صادق - علیه السلام -
۲. برآورد بردمندان و مخالفان..... ۳۳۰	فصل اول..... ۳۱۲
۳. سلام و اوقات..... ۳۳۱	توجه به برنامه‌ی جسمانی..... ۳۱۲
فصل سوم..... ۳۳۳	۱. خوردن غذای حلال..... ۳۱۳
تنظیم برنامه‌ی علمی..... ۳۳۳	۲. دوری از مشتهات..... ۳۱۴
پرسشگری..... ۳۳۴	۳. پرهیز از خوردن آن چه میل به آن نیست..... ۳۱۵
آداب پرسشگری..... ۳۳۵	۴. پرهیز از پر خوری و آثار آن..... ۳۱۵
۱. درست پرسیدن..... ۳۳۵	۱- ۴) آثار آخرتی..... ۳۱۵
۲. پرهیز از سؤالات مشکل ساز..... ۳۳۵	۲- ۴) آثار معنوی..... ۳۱۶
۳. پرسش از اهل علم..... ۳۳۶	۳- ۴) آثار جسمی..... ۳۱۷
۴. پرسش برای فهمیدن..... ۳۳۶	آداب غذا خوردن..... ۳۱۸
۵. پرسش به اندازه‌ی ظرفیت خود..... ۳۳۷	۱. گفتن بسم الله در آغاز غذا..... ۳۱۸
۶. پرهیز از زیاد پرسیدن..... ۳۳۸	۲. عمل به سفارشات امام حسن..... ۳۲۰
تحقیق و پختگی علمی..... ۳۳۹	

۱. مطلق ندیدن نظرات خود.....	۳۳۹
۲. پرهیز از خودرأیی.....	۳۳۹
نشر علم و نظریه پردازی.....	۳۴۱
فصل چهارم.....	۳۴۸
تنظیم برنامه های عملی.....	۳۴۸
راهکارهای عملی.....	۳۴۹
۱. توبه ی از اوّل تکلیف.....	۳۴۹
۱-۱) حق الله.....	۳۴۹
۱-۲) حق الناس.....	۳۵۰
۲. مراقبه بر انجام واجبات و ترك محرمات.....	۳۵۰
۳. انجام مستحبات و ترك مكروهات.....	۳۵۳
۱-۳) رعایت مستحبات.....	۳۵۴
۲-۳) خواندن نمازهای مستحبی.....	۳۵۷
۱-۲-۳) نماز شب.....	۳۵۸
۲-۲-۳) نافله شبانه روز.....	۳۵۹
۳-۲-۳) نمازهای مستحبی دیگر.....	۳۶۰
۳-۳) خواندن قرآن کریم.....	۳۶۱
۳-۴) خواندن دعا، گفتن ذکر و یاد مرگ.....	۳۶۲
۱-۳-۴) خواندن دعا.....	۳۶۲
۲-۳-۴) گفتن ذکر.....	۳۶۳
۳-۳-۴) یاد مرگ.....	۳۶۵
۵-۳) توسل به اهل بیت علیهم السلام.....	۳۶۵
۶-۳) روزه گرفتن.....	۳۶۸

■ فهرست های راهنما

فهرست آیات.....	۳۷۵
فهرست روایات.....	۳۸۷
فهرست موضوعی.....	۴۰۸
فهرست منابع و مآخذ.....	۴۲۳

۴. سورہ نحل، آیہ ۷۸.

﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ۖ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾

ای فرزندان آدم! مگر با شما عهد نکرده بودم که شیطان را پرستید، زیرا وی دشمن آشکار شماست؟ و این که مرا پرستید؛ این است راه راست!

﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾

و در حقیقت، در میان هرامتی فرستاده‌ای برانگیختیم [تا بگوید: خدا را پرستید و از طاغوت‌ها بپرهیزید].

لذا هر سالی برای نیل به این مقصد بلند، از آغاز آفرینش خود تا پایان مرگ، در تلاش و تکاپو است که «کمال جویی فطری» می‌گویند. هر چند ممکن است کمال طلبی او به بی‌راهه و خطا و ایراد محدود و ناچیز را به عنوان کمال نامحدود خویش بخواند، اما همواره آزاد مردانی ابراهیم، تراب و پستی و محدودیت موجودات و امور این عالم نداده و در برخورد با آن‌ها، فریاد ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلَاحِظُوا ظُهُورَ الَّذِينَ يَتَّبِعُوكُمْ ۖ سَابِقُوا إِلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَشَدُّ مُتَّبَعَةً ۖ لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا ۚ سَابِقُوا إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ را به گوش همه رسانده‌اند و کمال خویش را در رسیدن به علم بی‌پایان، قدرت نامحدود و حیات فنا ناپذیر پروردگار متعال و هستی بخش موجودات جستجو نموده و راه مستقیم رسول به او را بی‌وقفه و عاشقانه پیموده‌اند.

دست از طلب ندارم تا کام دل برآید

یا جان زنده یا جانان یا جان زتن درآید

عنوان بصری، پیرمردی است که پس از عمری نزدیک به بیست و پنج سال، گمشده‌ی خویش را نزد امام جعفر صادق - علیه‌السلام - یافت و در محضر آن حسیس زانوزد و با برخوردهای تربیتی امام - علیه‌السلام - منقلب شد و به یافته‌ها و دانسته‌های خیالی خویش پشت پا زد و هم چون کودکی نوآموز در مکتب جعفری، الفبای سلوک را فرا گرفت. (با چشم پوشی و عدم اطلاع از این که این راه را ادامه داد یا خیر؟)

نکات آموزنده و کاربردی امام صادق - علیه‌السلام -، فصل جدیدی را فراوی او و سالکان

۱. سوره یس، آیات ۶۰ و ۶۱.

۲. سوره نحل، آیه ۳۶.

۳. سوره ی انعام، آیه ۷۶.

۴. دیوان حافظ، تصحیح قدسی، غزل ۱۹۲، بیت اول.

و طالبان کوی حقیقت گشود و اصول و قوانین حرکت به سوی محبوب را به آنان یادآور شد که این سخنان از جهت توجه به مبنای حرکت کمالی و راه و روش دقیق و منظم برای عموم مؤمنان، از بهترین سفارش‌ها در این زمینه است.

اهمیت سفارش‌های امام صادق - علیه السلام - به عنوان بصری به قدری است که عارفان و واصلانی هم چون آیت الله سید علی قاضی - رحمه الله -، به شاگردان، مریدان و طالبان سیر و سلوک سفارش می‌کردند که روایت عنوان بصری را نوشته و همواره با خود داشته باشند و هفته‌ای یک بار و باران را مطالعه و به دستورهای آن عمل کنند.^۱

این روایت علاوه بر غنای محتوایی، به لحاظ رفتار تربیتی امام صادق - علیه السلام - نیز دارای مطالب عمیق است که توجه به آن، برای کسانی که قصد کوی محبوب را دارند، امری ضروری است.

نوشتار حاضر بر اساس سخنان امام صادق - علیه السلام - به عنوان بصری تنظیم و جواب نیازهای معرفتی و عملی برای حرکت به سوی کمال حقیقی در آن مطرح گردیده است و با نگرشی کاربردی به مطالب، از طرح مباحث فلسفی خودداری شده است و به هدف اعلای از خلقت و راه رسیدن به آن، به طور کلی و مقدمات و شرایط حرکت به سوی کمال حقیقی و موانع و آثار سیر به سوی آن، توجه ویژه‌ای شده است. این مطالب در چند بخش بیان می‌شود تا چراغی فراوری کسانی باشد که همت حرکت به سوی خود را دارند.

بحث‌های این کتاب به نظر شارح آن، از جهت تبیین معانی بصری و مسائل عملی و تربیتی، در سطح دوم قرار دارد که هدف بندگی را با راهکارهای اساسی و کلی ارائه می‌دهد و می‌توان بدون ارتباط با استاد خاص تربیتی، از آن استفاده نمود.

در پایان، از تمامی کسانی که در آماده سازی این اثر (پیاده کردن نوار، تنظیم، استخراج منابع، ویراستاری تا مرحله چاپ و نشر) سهمی ایفا کرده‌اند، تشکر و سپاسگزاری به عمل می‌آید. شکر الله مساعیهم بحق محمد و آله الطاهرین صلوات الله علیهم اجمعین.